

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI
projekti Arheološkog instituta u 2016. godini

Urednici

Ivan Bugarski
Nadežda Gavrilović Vitas
Vojislav Filipović

Beograd 2018

Izdavač

Arheološki institut
Beograd, Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd, Srbija
e-mail: institut@ai.ac.rs
www.ai.ac.rs
Tel. +381 11 2637191

Za izdavača

Miomir Korać

Urednici

Ivan Bugarski
Nadežda Gavrilović Vitas
Vojislav Filipović

Priprema

Arheološki institut

Elektronsko izdanje

ISBN 978-86-6439-041-5

SADRŽAJ

Redakcija, Uvod	5
Dragana Antonović, Selena Vitezović, Vidan Dimić, Momir Vukadinović, Prljuša, Mali Šturac, istraživanje 2016. godine	13
Aleksandar Bulatović, Arthur H. Bankoff, Rada Gligorić, Wayne Powell, Vojislav Filipović, Andrea Mason, Ognjen Mladenović, Lokalizet Tumuli kod mosta na Krivajici: preliminarni rezultati istraživanja 2016. godine	23
Ivan Vranić, Arheološka istraživanja lokaliteta Kale u Krševici 2016. godine	29
Ilija Danković, Bebina Milovanović, Ilija Mikić, Zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu Pirivoj (Viminacijum) 2016. godine	35
Bebina Milovanović, Ivana Kosanović, Nemanja Mrđić, Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2016. godini	43
Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2016. godini	55
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Arheološka istraživanja prostora zapadno od viminacijumskog amfiteatra u 2016. godini	61
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Istraživanja na lokalitetu Čair – castrum (Viminacijum) 2016. godine	69
Saša Redžić, Mladen Jovičić, Nemanja Mrđić, Dragana Rogić, Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Pećine (Viminacijum) 2016. godine	79
Sofija Petković, Gordan Janjić, Marija Jović, Igor Bjelić, Vrelo – Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija 2016. godine	91
Vujadin Ivanišević, Bernard Bavant, Ivan Bugarski, Caričin grad – arheološka istraživanja u 2016. godini	99

Ivan Bugarski, Markus Dotterweich, Vujadin Ivanišević, Alexander Maass, Constanze Röhl, Rainer Schreg, Aleksandar Stamenković, Ünsal Yalçın, Rekognosciranje šire okoline Caričinog grada u 2016. godini	107
Vojislav Filipović, Miloš Stamenković, Beleška o arheološkom nadzoru na autoputu E-75 tokom 2015. i 2016. godine	117
Josip Šarić, Značaj proučavanja sirovina za izradu artefakata od okresanog kamena: primeri iz prakse	123
Angelina Raičković Savić, Ana Bogdanović, Preliminarna analiza keramičkog materijala sa prostora viminacijumskog amfiteatra – objekti 3 i 4	129
Radmila Zotović, Rimski votivni spomenici na teritoriji centralne Srbije	137
Nemanja Marković, Arheozoologija istorijskih perioda: razvoj discipline u Arheološkom institutu	141
Nataša Miladinović-Radmilović, Dragana Vulović, Ksenija Đukić, Sirmijum – Rezultati antropološkog projekta u 2016. godini	149
Milica Tapavički-Ilić, Jelena Anđelković Grašar, COST - akcija, projekat ARKWORK	155

Uvod

Pred nama je šesta sveska zbornika *Arheologija u Srbiji*, treća u redakciji potpisanog uredništva. Kao i prethodne dve, i ova se izdaje u elektronskom obliku, pa je zbornik tako postao prva serijska publikacija Arheološkog instituta koja nije u štampanoj formi. Poput prethodnih godišnjaka Arheološkog instituta, i ova sveska sadrži izveštaje sa iskopavanja i prikaze naučnog rada na određenim problemima, kao i rezultate učešća saradnika Arheološkog instituta u međunarodnim projektima.

* * *

Zaposleni u našoj kući su se i tokom 2016, kao i prethodnih godina, posvetili sistematskim i zaštitnim arheološkim istraživanjima i naučnom radu. Ta godina je donela jednu neočekivanu teškoću. Naime, odlukom tadašnjeg saziva nadležne komisije, Rešenjem o dodeli sredstava za finansiranje i sufinansiranje projekata u oblasti istraživanja, zaštite i korišćenja arheološkog nasleđa br. 401-01-142/2016-02 od 9. maja 2016. godine, veći broj istraživanja Arheološkog instituta, mahom izuzetno značajnih kasnoantičkih spomenika, ostao je bez finansijske podrške Ministarstva kulture i informisanja. Mora se skrenuti pažnja da srpskoj kulturi nije učinjena usluga uskraćivanjem ionako skromnog finansiranja arheoloških radova u Sirmijumu, na Medijani, u Gamzigradu i Caričinom gradu. Neka od tih nalazišta su na Uneskovoj listi Svetske baštine ili na tentativnoj listi, dok se deo istraživanja odvija u saradnji sa istaknutim inostranim partnerima, kao i projekat *Archaeological Investigation of the Settlement Systems, Burials, and Mining Resources in the Bronze Age of Northwestern Serbia*. Treba imati na umu da se saradnja koju sprovodi Arheološki institut po pravilu odvija na paritetnoj bazi, kako kadrovskoj tako i – koliko god je moguće – finansijskoj, i da se držimo stava da je to najbolji način da srpska nauka sprovodi savremena istraživanja a da ne zapadne u potčinjen, kolonijalan položaj. Nažalost, pomenuta odluka nam je otežala taj trud.

Pored učešća u osnovnim naučnim projektima Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, bili smo angažovani i na razilčitim međunarodnim projektima. Publikovane monografije su rezultat sistematskih arheoloških istraživanja i obrade građe iz muzeja naše zemlje, a saradnici Arheološkog instituta su učestvovali i na više naučnih skupova u zemlji i inostranstvu, od kojih bismo posebno mogli da izdvojimo rad na organizaciji 23. Međunarodnog kongresa vizantijskih studija u Beogradu i pratećih manifestacija. Uprkos nezavidnim finansijskim mogućnostima, nastavljena je izdavačka delatnost našeg instituta, i održana bibliotečka razmena.

Naučni projekti

Saradnici Arheološkog instituta su angažovani na sedam naučnih projekata Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, koji su kategorisani kao osnovna istraživanja (OI) i integralna i interdisciplinarna istraživanja (III). Arheološki institut je nosilac sledećih naučnih projekata:

1. „Arheologija Srbije: Kulturni identitet, integracioni faktori, tehnološki procesi i uloga centralnog Balkana u razvoju evropske praistorije“ (OI 177020), rukovodilac dr Slaviša Perić;
2. „Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog, vojnog i rezidencijalnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije“ (OI 177007), rukovodilac dr Ivana Popović;
3. „Procesi urbanizacije i razvoja srednjovekovnog društva (OI 177021)“, rukovodilac dr Vujadin Ivanišević;
4. „IRS – Viminacijum, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GIS-a, digitalizacije i 3D vizualizacije“ (III 47018), rukovodilac dr Miomir Korać.

Saradnici našeg instituta učestvuju i u tri naučna projekta Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Istorijskog instituta u Beogradu:

1. „Bioarheologija drevne Evrope: ljudi, biljke i životinje u praistoriji Srbije“ (III 47001), rukovodilac prof. dr. Sofija Stefanović;
2. „Kulturne promene i populaciona kretanja u ranoj praistoriji centralnog Balkana“ (OI 177023), rukovodilac prof. dr. Dušan Mihailović;
3. „Etnogeneza Srba u srednjem veku (rani srednji vek) – Upporedna analiza istorijsko-kulturnog nasleđa, genetskog materijala i predmeta materijalne culture sa aspekta analitičke hemije“ (III 47025), rukovodilac dr. Irena Cvijanović.

Međunarodni projekti i saradnja

Naučna saradnja Arheološkog instituta nastavljena je učešćem saradnika u različitim međunarodnim projektima. Kao i tokom 2015. godine, Arheološki institut je bio partner u sledećim međunarodnim projektima:

1. „Arheološka istraživanja naseobinskih sistema, sahranjivanja i rudnih resursa u bronzanom dobu severozapadne Srbije“ (Arheološki institut u Beogradu, Brooklyn College, The City University of New York, Muzej Jadra Loznica i Zavod za zaštitu spomenika kulture Valjevo);
2. „Religious, civilian and military architecture of Roman antique and late antique settlements on the Eastern limes between 1st and 5th century: the territory of present-day Serbia and neighbouring areas“ (2012–2016), projekat Arheološkog instituta i Dipartimento di Storia, Disegno e Restauro dell'Architettura della Sapienza – Università di Roma (Italija);
3. „Srpsko-francusko-nemačka arheološka istraživanja u oblasti Caričinog grada“, projekat sistematskih istraživanja u saradnji sa Centre national de la recherche scientifique (CNRS - Francuska) i Römisch-Germanisches Zentralmuseum (RGZM - Nemačka);

4. ArchaeoLandscapes International, mreža institucija potekla iz projekta Evropske unije ArchaeoLandscapes Europe, Culture Programme 2007-2013.
5. ARCHEST, projekat Evropske unije – Culture Programme 2014-2020 – predstavlja se Viminacijum, zajedno sa drugim antičkim središtima (Akvileja, Emona, Sirmijum). Reč je o nastavku projekta T-PAS, okončanog 2013. godine;
6. OpenArch – internacionalna mreža arheoloških muzeja na otvorenom, projekat Evropske unije koji obuhvata 11 partnera (učesnici iz Španije, Holandije, Italije, Švedske, Nemačke, Finske, Velike Britanije, Srbije i dr.);
7. „Die byzantinisch-awarischen Beziehungen auf Grundlage der archäologischen Hinterlassenschaft“ (2013–2017), projekat Römisch-Germanisches Zentralmuseum – Forschungsinstitut für Archäologie, Mainz (RGZM), Archäologischen Institut der Eötvös Loránd-Universität, Budapest (ELTE BTK RI), Archäologischen Institut der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (MTA BTK RI), Ungarischen Nationalmuseum, Budapest (MNM) i Archäologischen Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, Nitra (SAN AI) i Arheološkog instituta.
8. „Spomenici VII legije u Dalmaciji i Meziji“. Projekat bilateralne saradnje sa Republikom Hrvatskom. Tokom meseca juna i decembra 2016. godine organizovani su okrugli stolovi u Splitu i Viminacijumu, sa po pet istraživača sa svake strane.

Saradnja sa institucijama iz oblasti nauke, prosvete i kulture

Tokom 2016. godine, Arheološki institut je sarađivao sa brojnim institucijama iz inostranstva, koje su mahom nabrojane u prethodnom tekstu. Saradnja sa institucijama iz naše zemlje se pre svega odnosila na zajednička planiranja i izvođenja arheoloških iskopavanja i obradu materijala i na istraživanja u oblasti arheometrije (petrološke, hemijske, fizičko-hemijske analize itd). Tokom 2016. godine, nastavljena je saradnja sa institucijama kao što su: Filozofski fakultet u Beogradu – Odeljenje za arheologiju, Fakultet za fizičku hemiju u Beogradu, Rudarsko-geološki fakultet u Beogradu – Laboratorija za SEM-EDS, Tehnološko-metalurški fakultet u Beogradu, Institut za nuklearne nauke „Vinča“, Institut za ispitivanje materijala IMS, Vizantološki institut SANU, Balkanološki institut SANU, Istorijski institut, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture u Beogradu, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Nišu, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Sremskoj Mitrovici, Narodni muzej u Beogradu, Muzej grada Beograda, Muzej Srema u Sremskoj Mitrovici, Narodni muzej u Kikindi, Zavičajni muzej u Rumi, Narodni muzej u Požarevcu, Narodni muzej u Zaječaru, Zavičajni muzej u Knjaževcu, Zavičajni muzej u Paraćinu, Muzej Krajine u Negotinu, Muzej rudarstva i metalurgije u Boru, Narodni muzej u Nišu, Narodni muzej u Kruševcu, Narodni muzej u Leskovcu, Istraživačka stanica Petnica.

Učešće na skupovima, predavanja, studijska putovanja

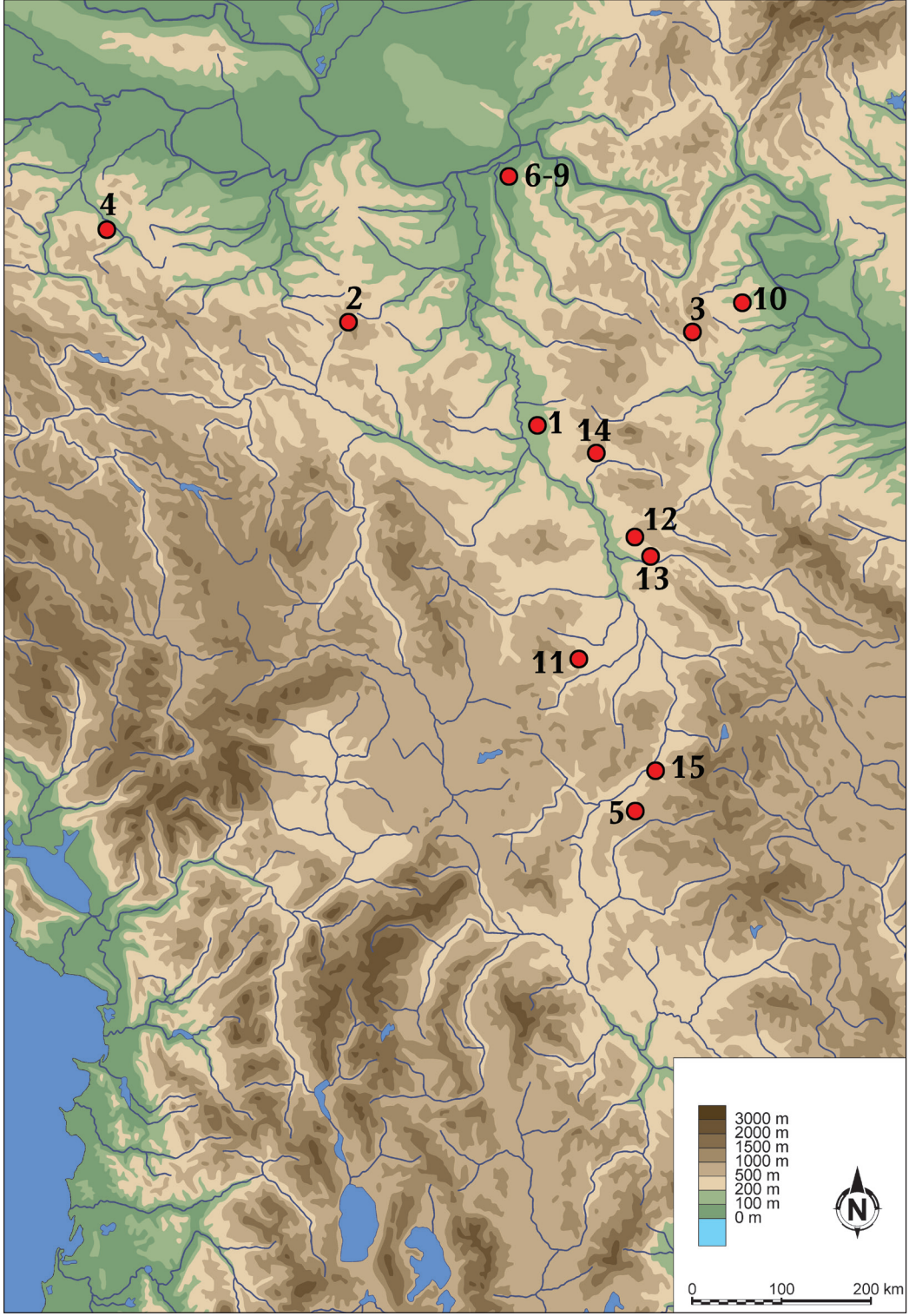
Slično prethodnim godinama, saradnici Arheološkog instituta su u 2016. godini učestvovali na većem broju naučnih, stručnih i projektnih skupova, držali predavanja i obavljali studijska

putovanja u zemlji i inostranstvu (Mađarska, Francuska, Rumunija, Austrija, Grčka, Nemačka, Hrvatska, Italija, Litvanija, Švajcarska, Portugalija).

Iskopavanja

Tokom 2016. godine obavljena su arheološka istraživanja u nešto manjem broju, kako sistematska tako i zaštitna. Najintenzivnije se iskopavalo u Viminacijumu, odakle se rukovodi i projektom konzervacije i prezentacije fragmenata zidnih slika sa arheološkog lokaliteta Amfiteatar, dok su obaveze našeg instituta na koridorima u najvećoj meri obaljene u prethodnom periodu.

1. Slatina – Turska česma, Drenovac (Paraćin), sistematska istraživanja u okviru projekta „Stalna arheološka radionica – srednje Pomoravlje u neolitizaciji jugoistočne Evrope“, u saradnji sa Zavičajnim muzejom u Paraćinu, rukovodilac Slaviša Perić. Istraživanje je vršeno sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije;
2. Prljuša, Mali Šturac, Rudnik (Gornji Milanovac), sistematska istraživanja u okviru projekta „Prospekcija Malog Šturca: istraživanje praistorijskog rudarstva“, u saradnji sa Muzejom rudničko-takovskog kraja u Gornjem Milanovcu, rukovodilac Dragana Antonović. Istraživanje je vršeno sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije i Opštine Gornji Milanovac, uz donaciju u uslugama preduzeća Rudnik i flotacija „Rudnik“ d.o.o. iz Rudnika;
3. Ružana, Banjsko Polje (Bor), istraživanje u saradnji sa Muzejom rudarstva i metalurgije u Boru, rukovodioci Igor Jovanović i Aleksandar Kapuran. Istraživanje je vršeno sredstvima Opštine Bor i Arheološkog instituta.
4. Jadar, Tumuli kod mosta na Krivajici (Loznica), istraživanja u okviru projekta *Arheološka istraživanja naseobinskih sistema, sahranjivanja i rudnih resursa u bronzanom dobu severozapadne Srbije* u saradnji sa Brooklyn College. Projektom rukovode Arthur H. Bankoff i Aleksandar Bulatović. Istraživanje je vršeno sredstvima američkog partnera i Arheološkog instituta.
5. Kale – Krševica (Bujanovac), sistematsko istraživanje u okviru projekta „Arheološki lokalitet Kale u Krševici“, u saradnji sa Narodnim muzejom u Beogradu i Narodnim muzejom u Vranju, rukovodilac Ivan Vranić. Istraživanje je vršeno sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije;
6. Viminacium – Više grobalja, Kostolac (Požarevac), zaštitno iskopavanje Arheološkog instituta i Centra za nove tehnologije, rukovodilac Miomir Korać. Istraživanja su vršena sredstvima TE-KO Kostolac;
7. Viminacium – Amfiteatar, Kostolac (Požarevac), sistematsko istraživanje Arheološkog instituta i Centra za nove tehnologije, rukovodilac Snežana Golubović. Istraživanje je vršeno sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije i Centra za nove tehnologije;

8. Viminacium – Rit, Kostolac (Požarevac), zaštitno iskopavanje Arheološkog instituta i Centra za nove tehnologije, rukovodilac Miomir Korać. Istraživanja su vršena sredstvima TE-KO Kostolac;
9. Viminacium – Pećine, Kostolac (Požarevac), zaštitno iskopavanje Arheološkog instituta i Centra za nove tehnologije, rukovodilac Miomir Korać. Istraživanja su vršena sredstvima TE-KO Kostolac;
10. Vrelo – Šarkamen (Negotin), sistematsko istraživanje u okviru projekta „Vrelo– Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija”, u saradnji sa Muzejom Krajine u Negotinu i Zavodom za zaštitu spomenika kulture u Nišu, rukovodilac Sofija Petković. Istraživanje je vršeno sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije, Muzeja Krajine u Negotinu i Opštine Negotin;
11. Caričin grad – Štulac (Lebane); sistematska istraživanja u okviru projekta „Srpsko-francusko-nemačka arheološka istraživanja u oblasti Caričinog grada“, u saradnji sa Narodnim muzejom u Leskovcu, Centre national de la recherche scientifique (CNRS, Francuska), i Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz (RGZM, Nemačka), rukovodioci Vujadin Ivanišević, Bernard Bavant i Rainer Schreg. Istraživanja su vršena sredstvima Arheološkog instituta, francuskog i nemačkog partnera.
12. Velika humska čuka, Hum (Niš), sistematsko istraživanje u okviru projekta „Arheološka istraživanja na lokalitetu Bujanj u Novom Selu i Velika humska čuka u Humu kod Niša“, u saradnji sa Narodnim muzejom u Nišu, rukovodilac Aleksandar Bulatović. Istraživanje je vršeno sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije, Grada Niša i Gradske opštine Crveni Krst.
13. Naissus - Gradsko polje (Niš), arheološko istraživanje Građevine sa oktagonom, u saradnji sa Balkanološkim institutom i Ausonius Institutom iz Bordoa, rukovodioci Gordana Jeremić i Vladimir P. Petrović. Istraživanje je vršeno sredstvima Arheološkog instituta uz podršku Grada Niša.
14. Arheološka prospekcija Aleksinačke opštine, rekognosciranja u saradnji sa Zavičajnim muzejom u Aleksincu, rukovodilac Dragan Milanović, sredstvima Zavičajnog muzeja.
15. Autoput E75: lokalitet Sveta Trojica, Kržince (Vladičin Han); arheološki nadzor, rukovodioci Aleksandar Bulatović i Vojislav Filipović, sredstvima Koridora Srbije d.o.o.

Izdavačka delatnost

U 2016. godini, izdavačka delatnost Arheološkog instituta je bila blago povećana u odnosu na prethodne dve godine:

Periodika

* Starinar (nova serija) LXVI (2016) (urednik Miomir Korać) – 219 str., ilustr.; 30 cm, YU ISSN 0350-0241

* Arheologija i prirodne nauke = Archaeology and science 11 (2016) (glavni i odgovorni urednik Miomir Korać) 251 str.: ilustr.; 28 cm, ISSN 1452-7448

Serija Posebna izdanja (Monographs)

- * Sofija Petković, Nadežda Gavrilović Vitas, Nataša Miladinović-Radmilović, Bojana Ilijić, Pogrebni ritual i Dionisov kult u Ravni (Timacum Minus), Beograd: Arheološki institut; Knjaževac: Zavičajni muzej Knjaževac, 2016 (Niš: Grafika Galeb). – 94 str.: ilustr.; 23 cm. – (Monografije: Arheološki institut Beograd; 57), ISBN 978-86-80093-97-0
- * Марко Поповић, Манастир Студеница: археолошка открића, Београд: Републички завод за заштиту споменика, Археолошки институт, 2016 (Београд: Публикум). – 408 стр. : илустр. : 29 cm, ISBN 978-86-6299-016-7 (RZZSK) ISBN 978-86-80093-96-3 (AI)
- * Slaviša Perić, Dubravka Nikolić, Lepenski Vir: stratigraphy, chronology and periodization. Excavations 1966, Belgrade: Institute of Archaeology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Institute for the Protection of Cultural Monuments of Serbia, 2016 (Belgrade: Alta Nova). – 260 str.: ilustr. 30 cm (Cahiers des Portes de Fer, Monographies 6), ISBN 978-86-6439-001-9

Ostala izdanja

- * Slaviša Perić (ed.), The Neolithic in the Middle Morava Valley 2: new insights into settlements and economy, Belgrade: Institute of Archaeology; Paraćin: Regional museum, 2016. – 138 str.: ilustr. 30 cm, ISBN 978-86-6439-007-1.
- * Славиша Перић, Александар Булатовић (ур.), Археолошка истраживања дуж трасе аутопута Е75 (2011-2014) = Slaviša Perić, Aleksandar Bulatović (eds.), Archaeological investigations along the Highway route E75, Beograd: Arheološki institut, 2016 (Beograd: Službeni glasnik). –411 str.: ilustr. 31 cm, ISBN 978-86-6439-004-0

Izložbe

Journey to the past – Itinerarium Romanum Serbiae – Viminacium: Arheološki institut je pod pokroviteljstvom Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije u 2016. godini realizovao vrlo posećenu izložbu u Brazilu, Santjago de Čileu, Limi (Peru) i La Pazu (Bolivija).

Bibliotečka razmena

Biblioteka Arheološkog instituta je u 2016. godini, kao i ranijih godina, putem razmene i poklona, dobila ukupno 414 novih publikacija, od čega 254 monografija i 160 svezaka periodike. Nažalost i dalje se smanjuje godišnji priliv časopisa, sad već u dosta velikom procentu, pre svega zbog otežane, veoma skupe bibliotečke razmene poštom. S druge strane, zbog učešća saradnika naše kuće u organizaciji 23. Međunarodnog kongresa vizantijskih studija u Beogradu i pratećeg sajma knjiga (22-27. avgust 2016), primili smo donaciju Srpskog nacionalnog komiteta za vizantologiju od pedesetak vrednih inostranih zbornika radova i monografija.

Redakcija

Slika 1 – Viminacijumski amfiteatar, površina istražena 2016. godine

Ivan Bogdanović, Arheološki institut Beograd
Ljubomir Jevtović, Arheološki institut Beograd

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA VIMINACIJUMSKOG AMFITEATRA U 2016. GODINI¹

Sistematska arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra vrše se u kontinuitetu od kraja 2007. godine.² Dosadašnjim iskopavanjima obuhvaćen je veći deo objekta. Istraženi su arena i njen ogradni zid, ulazi u objekat, prostorije uz zid arene i prostor tribina. Istraživanja su podrazumevala i iskopavanje površine oko samog amfiteatra, gde su otkriveni ostaci gradskih

Slika 2 – Južni deo amfiteatra – ostaci tribina, snimak iz vazduha

¹ Članak predstavlja rezultat rada na projektu *IRS – Viminacijum, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GIS-a, digitalizacije i 3D vizualizacije* (III 47018) Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

² Rezultati dosadašnjih istraživanja objavljeni su u više priloga u stranim i domaćim stručnim časopisima i zbornicima radova (cf. Nikolić *et al.* 2017b: nap. 2).

fortifikacija i četiri objekta. Na osnovu dosadašnjih istraživanja utvrđeno je da se viminacijumski amfiteatar nalazi u severoistočnom uglu grada, na oko 50 m od severozapadnog ugla legijskog logora. Amfiteatar je podignut početkom 2. i korišćen je do prve polovine 4. veka. Ustanovljena je prvobitna građevina od drveta, čija površina iznosi oko 82 m x 70 m, i kasniji zidani amfiteatar, približnih dimenzija 84 m x 73 m, podignut iznad objekta od drveta (Nikolić, Bogdanović 2015; Bogdanović, Nikolić 2017).

Slika 3 – Ostaci drvenih konstrukcija amfiteatra

Iskopavanja u 2016. godini vršena su u južnom i jugozapadnom delu amfiteatra, gde je nastavljeno istraživanje tribina (sl. 1).³ Cilj istraživanja bio je i da se definiše prostiranje kasnoantičke nekropole, pošto je najveća koncentracija grobova konstatovana upravo iznad jugozapadnog dela amfiteatra. Ovogodišnji radovi podrazumevali su i ispitivanje površine zapadno od

³ Iskopavanja su trajala tokom cele godine, a sastav stručnog tima činili su Snežana Nikolić, Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović i Milica Marjanović iz Arheološkog instituta, kao i Goran Stojić i Željko Jovanović iz Centra za Nove tehnologije Viminacijum.

amfiteatra.⁴ Radovi na prostoru amfiteatra odvijali su se u okviru kvadrata C/8 i D–E–F/8-9, koji se prostiru zapadno od kraće ose objekta (sl. 2).⁵ Iskopavanja kvadrata E–F/8-9 su završena u potpunosti. Istraživanjima su obuhvaćeni arheološki slojevi nasipa za postavljanje gledališta. U okviru nasipa otkriveni su ostaci drvenih konstrukcija tribina – stubovi i grede kvadratnog ili pravougaonog preseka, dimenzija od 0,20 m x 0,20 m do 0,40 m x 0,30 m. Konstatovano je da je cela konstrukcija bila ukopana u nasip i u zdravicu, čiji se

Slika 4 – Ostaci drvenih konstrukcija amfiteatra

Slika 5 – Objekat 6, snimak sa jugoistoka

⁴ O iskopavanjima tog prostora vidi prilog Snežane Nikolić, Gorana Stojića i Milice Marjanović u ovom zborniku.

⁵ Tokom prethodnih kampanja u većoj meri je istražen prostor kvadrata F/8–9, a 2010. godine je delimično istražena površina u okviru kvadrata E/8, uz zid arene (Nikolić *et al.* 2017a; 2017b).

pad u ovom delu prati od juga prema severu. Uz sam zid arene otkriven je rov, u kome su uočeni drveni stubovi. Južno od rova istraženo je više ukopa različitih oblika i dimenzija (sl. 3). U ukopima su definisani ostaci drvenih stubova, a ispod stubova drveni jastuci, koji su konstrukciji davali stabilnost i produžavali trajanje (sl. 4). Na osnovu rasprostiranja definisanih celina zaključuje se da su stubovi bili poređani u više nizova uz zid arene, prateći oblik borilišta. Horizontalne grede bile su postavljene radijalno i prostirale su se upravno na nizove stubova i zid arene. Preklapanje ukopa i pravilnost u rasporedu celina sa istim karakteristikama ukazuje na različite faze izgradnje amfiteatra (sl. 3).

U kvadratu E/9 istražen je objekat 6 (sl. 5). Objekat je orijentisan u pravcu severozapad–jugoistok i delom se prostire iznad ukopa sa ostacima drvenih tribina. Pravougaone je osnove, a njegove unutrašnje dimenzije iznose 2,70 m x 1,90 m. Širina zidova je 0,45–0,50 m, a očuvani su u visini do 0,30 m. Građeni su od lomljenog škriljca vezanog krečnim malterom, dok su u manjem obimu korišćene i opeke. Ulaz u objekat uočava se u severnom delu njegovog istočnog zida. Na osnovu pokretnih nalaza, objekat 6 može se okvirno datovati u vreme 2–3. veka, što ukazuje da je bio korišćen istovremeno sa amfiteatrom, a sama lokacija svedoči o njegovoj vezi sa amfiteatrom i rimskim spektaklom.

Prilikom iskopavanja, ispod oranice je definisano više arheoloških slojeva formiranih preko ostataka amfiteatra. U kvadratima C–E/8 otkrivena su dva skeletna groba (G-66, 67), koja pripadaju kasnoantičkoj nekropoli (sl. 6). Grobovi su orijentisani u pravcu severozapad–jugoistok, a pokojnici su sahranjeni bez priloga u konstrukcijama od tegula i ope-

Slika 6 - Grob G-66

Slika 7 – Ostaci kanala od debala jugozapadno od ulaza u amfiteatar

ka. Odsustvo većeg broja grobova svedoči o veličini same nekropole, pa se može pretpostaviti da prostor kvadrata C–E/8 predstavlja njenu periferiju.

U neposrednoj blizini zapadnog ulaza u amfiteatar iskopavanja su se vodila u kvadratima B/6–7, u okviru kojih je tokom ranijih kampanja bio definisan rov ispunjen zemljom sa velikom količinom pokretnog arheološkog materijala. Rov je konstatovan jugozapadno od ulaza u amfiteatar, a istražen je u dužini od 20 m. On prati oblik amfiteatra i prostire se približno u pravcu sever–jug, paralelno sa zidom arene i ostacima drvenih konstrukcija tribina od kojih je udaljen oko 7 m. Na dnu rova otkriveni su otisci dva izdubljena debla, čije dužine iznose 9,40 i 10,50 m, dok im je širina 0,30 m (sl. 7). Debla se prate u padu od juga ka severu i čine ostatke drenažnog kanala. Sa zapadne strane, u taj kanal se uliva manji bočni kanal koji se pruža u pravcu zapad–istok (sl. 1). Bočni kanal je istražen u dužini od 4,50 m, a čine ga otisci dva debla dužine 3,50 i 1,00 m i širine 0,55 m. Ovaj kanal je u zapadnom delu oštećen izgradnjom Objekta sa stupcima.⁶ Pomenuti kanali su verovatno činili sistem za drenažu koji je sakupljao atmosfersku vodu i sprovodio je oko amfiteatra. U kvadratu B/7, ispod glavnog kanala naišlo se na ukope, u kojima su otkrivena dva skeleta konja (sl. 8). Drenažni sistem i ostaci životinja pripadaju najstarijem kulturnom horizontu, koji se datuje u 2. vek i u vezi je sa prvobitnim drvenim amfiteatom.

Slika 8 – Skeleti konja ispod drenažnog kanala

⁶ Objekat sa stupcima je opisan u prilogu Snežane Nikolić, Gorana Stojića i Milice Marjanović u ovom zborniku.

* * *

Zahvaljujući istraživanjima u 2016. godini upotpunjena su dosadašnja saznanja o viminacijumskom amfiteatru i okolnom prostoru, dok otkriće novih grobova upotpunjuje sliku o izgledu kasnoantičke nekropole, koja se okvirno datuje u kraj 4. i početak 5. veka. Tokom iskopavanja u kvadratima E–F/8–9 bilo je moguće izdvojiti najmanje tri faze izgradnje tribina amfiteatra. Te faze pripadaju prvobitnoj građevini od drveta i kasnijem zidanom objektu, koji je u toku svoga postojanja pretrpeo niz prepravki uslovljenih, pre svega, izgradnjom gradskih fortifikacija i ukla-panjem amfiteatra u prostor grada. Istraženi delovi arhitekture potvrđuju da je viminacijumski objekat tokom obe faze pripadao tipu amfiteatarata građenih na kompaktnim supstrukcijama (cf. Golvin 1988). Otkriće drenažnog sistema od izdubljenih debala, koji je istražen u neposrednoj blizini amfiteatra, predstavlja doprinos proučavanju infrastrukture Viminacijuma, ali i rimskih gradova na teritoriji današnje Srbije. Istraživanja u narednom periodu biće usmerena na jugo-zapadni deo amfiteatra, kako bi se u potpunosti istražio južni deo ovog objekta, kao i na prostor ispred zapadnog ulaza, gde se očekuje nastavak drenažnog sistema.

Bibliografija:

Bogdanović, Nikolić 2017 – I. Bogdanović, S. Nikolić, In the Beginning There Was a Timber Construction... The Wooden Amphitheatre of Viminacium, in: F. Mitthof, G. Schörner (eds), *Columna Traiani. Traianssäule – Siegesmonument und Kriegsbericht in Bildern. Beiträge der Tagung in Wien anlässlich des 1900. Jahrestages der Einweihung, 9.-12. Mai 2013*, Wien 2017, 87–94.

Golvin 1988 – J.-C. Golvin, *L'amphithéâtre romain: Essai sur la théorisation de sa forme et de ses fonctions*, Paris 1988.

Nikolić, Bogdanović 2015 – S. Nikolić, I. Bogdanović, Recent Excavations on the Amphitheatre of Viminacium (Upper Moesia), in: L. Vagalinski, N. Sharankov (eds), *Limes XXII. Proceedings of the 22nd International Congress of Roman Frontier Studies, Ruse, Bulgaria, September 2012*, Sofia 2015, 547–555.

Nikolić et al. 2017a – S. Nikolić, Lj. Jevtović, G. Stojić, Arheološka istraživanja prostora viminacijumskog amfiteatra u 2014. godini, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2014. godini*, Beograd, 93–98.

Nikolić et al. 2017b – S. Nikolić, Lj. Jevtović, G. Stojić, D. Rogić, Arheološka istraživanja prostora viminacijumskog amfiteatra u 2015. godini, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2015. godini*, Beograd, 62–70.